

בריש פרק קמא דכתובות 'משום צנועות ומשום פרוצות', והדיא פרוצה גמורה, כדפירשו תוס'... ובפרק אלמנה ניוזנת 'א"נ כאן בצנועה כאן בפרוזה', והתם רצה לומר צנועה (כנראה צ"ל: שאינה) הולכת לבית דין כי בושה, פרוצה — פירוש בלא בושה הולכת לב"ד. ולא איירי בפרוזה לעריות. ומכל מקום צריך דקדוק אם בשעת הזעם (כינה אותה כן) או בכי האי גוונא'.

דפים צו — צז

חיוב מזונות לאלמנה, כאשר הוסכם מראש בין בני הזוג לבטלו להלן סיכום ועיקרי דברים מפסק-דין של בית הדין בת"א-יפו, בשנת תשי"ד. מאת כבוד הדיינים: הרב גולדשמידט, הרב קרליץ והרב בבליקי. (מובא בפסקי-דין של ב"ד רבניים, כרך א, עמ' 289-313).

הנידון: בני זוג, שלפני נישואיהם באו בהסכם בכתב, המפרט את חובותיהם וזכויותיהם הממוניות. בין השאר נכתב שם ויתור על כל יתר הזכויות שהיתה האשה זכאית לולא הסכם זה. ובכלל זה, דמי מזונות לאחר מיתת הבעל. עתה תובעת האשה מזונות שתקנו לה חכמים, והשאלה העיקרית, האם יש תוקף לויתור כזה על מזונותיה?

בטרם הדיון בשאלה העיקרית, דן בית הדין אם אין בכתובת הכתובה משום ביטול ההתחייבות שנעשתה מקודם לכן. ובוה יש לפסוק בפשטות, שכיון שלא נכתב בכתובה חיוב מזונות שלאחר מיתה, אין לחיוב מזונות האלמנה תוקף של התחייבות בכתב, אלא של 'תנאי בית דין', ולכן אין כתיבת הכתובה מהווה ביטול ההסכם הקודם בנוגע למזונות אלו.

שלוש דרכים הן לויתור בר-תוקף על זכויות ממוניות בנישואין: א. תנאי. ב. מחילה. ג. סילוק. להלכה, המתנה על מה שכתוב בתורה או על תקנות שמדרבנן, בדבר שבממון — תנאו קיים. אלא שלחלות התנאי דרושים 'משפטי התנאים'; תנאי כפול, הן קודם ללאו וכו', ובלעדיהם אין לו כל תוקף. בנידון שלפנינו לא נתקיימו משפטי התנאים.

באשר ל'מחילה', אמנם מדברי הרמב"ם משמע שמחילת מזונות האלמנה אינה צריכה קנין, שאפילו רק שתקה האשה כששמעה צוואת הבעל ולא מיחתה, הרי מחלה על זכותה ואין לה מזונות, אף על פי כן, בנידון דידן אין המחילה מחילה, שהרי פסקו הפוסקים שאין תוקף למחילה שנעשתה לפני חלות החיוב, כשם שאין הקנין חל על 'דבר שלא בא לעולם'. גם כאן, אין בהסכם שנעשה מראש, משום דין מחילה על החיוב שיתחדש לאחר זמן. ואף שיש חולקים על כך, אין לסמוך עליהם למעשה. אף בדין 'סילוק', העיקר להלכה שאין מועיל סילוק לפני הקידושין, כי אין לאשה שום שייכות בנכסים. אין מועיל סילוק אלא 'בכותב לה בעודה ארוסה'. ואפילו לאחר השידוכין, סוברים רוב הפוסקים שאין מועיל אז סילוק. (ע' במובא לעיל פג).

לכאורה נראה שבהסכם הנידון, אין לקיים בו אף אחת משלושת הדרכים הללו; אולם יש להוכיח מגדולי הראשונים והפוסקים, שישנו מושג של 'תנאי' שאינו בא לתלות את המעשה בדבר מסוים, שאם לא יתקיים יהא המעשה בטל, אלא תנאי שמהותו הגבלת המעשה, שיכול אדם להגביל את הקנין / הקידושין שלא ייצרו חיוב ממוני מסוים, כיון שיש על כך הסכמת שני הצדדים. תנאי כזה אינו זקוק למשפטי התנאים הנלמדים מבני גד ובני ראובן, כיון שאין המעשה תלוי ועומד בו.

זהו גדרו של תנאי במושג 'בלבד': כל מעשה שנעשה בין שני צדדים, ועשיתו תלויה ברצון שניהם, יש כח ביד הצדדים להגביל, בענינים ממוניים, את תחולתו, ולהתנות שיחול ללא הטלת החובות והזכויות הנובעות מן המעשה, כולן או חלק מהן.

ועוד יש להוכיח מדברי הפוסקים, שאף על פי שגילוי-דעת בלבד, אינו מועיל אם לא נעשה בשעת המעשה, (כמו שכתבו התוס' והרא"ש בסוגית 'ובין ולא איצטרכו ליה זוזי' — דף צז.), התנאה מפורשת מועילה אף

לפני המעשה, כי רואים את המעשה שנעשה על סמך התנאי המפורש הקודם. לאור כל זאת פסק בית הדין שהדין עם הנתבע. ההסכם המוקדם תקף, ואין לאשה זכות על המזונות.

דף צז

הערות ציונים ופרפראות

'ארמלתא דזבין — אחריות איתמי' — ודוקא אם יש שם קרקעות שהשאיר האב, אבל אם לא השאיר קרקעות, הלא אין היתומים חייבים ליתן משלהם למזונות האלמנה, ואינם אחראים לפצות את הלקוח מנכסיהם. (וכן משמע בלשון ההלקת-מחוקק קג סק"ה). ויש לשאול, אם מדובר כשיש בידם קרקע נוספת, והלקוחות חוזרים לגבות מאותה קרקע (כמו שכתב רש"י), מדוע אין האלמנה גובה ממנה? (כן הקשה החזו"ן איש עה, א). ויש מי שתירץ להעמיד בשדה שעשאה אפותיקי. (מובא באילת השחר)

'זבין ולא איצטריכו ליה זוזי...' — כללים וחילוקי דינים בענין 'דברים שבלב אינם דברים' — ע' במובא בקדושין מט-נ.

עוד בענין אומדנא לבטל דבר — ע' בספר מנחת שלמה (תנינא) קלד; שו"ת אור לציון ח"א יו"ד יב; אבי עזרי (רביעאה) מכירה יא, ח זכיה ד, ט.

'רבי שמעון אומר מן הנשואין מוכרת שלא בבית דין...' — מרש"י משמע שאינה מוכרת אלא למזונות. והרישב"א חולק ומפרש שאפילו לכתובה מוכרת, כי בכך שמוכרת לכתובה היא מאבדת מזונותיה ואינה נוטלתם מהיתומים, משא"כ בארוסה שאין במכירת כתובה משום הפסד מזונות, לא התירו לה למכור שלא בבית דין.

'ע"ב) כל שאין לה מזונות לאתויי מאי, לא לאתויי גרושה' — משמע מכאן [ומכמה מקומות] שגרושה אין לה מזונות אפילו עדיין לא נפרעה כתובתה, וכדברי הרי"ף (ב"מ פ"א) והרישב"א (בתשובות המיוחסות עב), ודלא כדברי הירושלמי (ב"מ שם ה"ה). כן הוכיח הריב"ש (שג).

'זוהא אשה בבתוליה יקח פרט לבוגרת...' — היה יכול לכתוב 'בתולה', וייתר ב' י' (בבתוליה) — לרמזו, עד י"ב שנים בתוליה שלמים. (בעל הטורים — אמור כא, ג)

'פרט לבוגרת שכלו בתוליה' — פירוש: נתמעטו, ולא שכלו לגמרי. (רישב"א. ולדברי ר"ח (מובא בתוס' ט). 'כלו' ממש, והכוונה לדם בתולים שכלה).

דף צח

'ע"ב) כאן בדבר שיש לו קצבה כאן בדבר שאין לו קצבה' — מבואר בגמרא שלשיטת רבי יוסי [שהלכה כמותו], כל דבר שמחירו קצוב, אם הוסיף המוכר במקח — השליח ובעל המעות חולקין בתוספת. ושני הסברים ניתנו בדבר: שיטת רש"י וסיעתו (הרי"ד כאן; הרמב"ן בתשובותיו — ס; ובשם רב האי גאון; וכ"פ הרמ"א — חו"מ קפג, ו) כי יש ספק אם נתנו לשליח או לקונה, ומפני הספק יחלוקו. שיטת

א. רש"י מפרש הנידון על דמי מזונות העתידיים לבוא. והתוס' מפרשים שבזה ודאי היתומים צריכים להביא ראיה [ואפילו לא היו הנכסים בחזקתה, שהרי הם טוענים אחר מעשה בית דין. עפ"י ר"י מגאש ס], והנידון אינו אלא על מזונות שעברו.
ב. משמע שאין עליה להביא ראיה אלא בנשאת, אבל נתקבלה כתובתה או תבעתה בבית דין, עליהם להביא ראיה אפילו על מזונות שעברו. (תוס').

ד. לדברי רבי יהודה, וכן סתמה משנתנו להלן, אלמנה המוכרת שלא בבית דין, כותבת בשטר המכירה (רש"י) אלו למזונות מכרתי, אלו לכתובה מכרתי. אפשר שעצה טובה בעלמא היא, שידעו כמה מכרה למזונותיה שלא תיראה כרעבתנית. ואפשר שמשמיענו הלכה, שאם אינה מפרשת, יאמרו לה היורשים מה שמכרת לכתובה מכרת, ונתנו לך מטלטלין תמיד במזונותיך, ונאמנים, לכך כותבת מה שמכרה למזונות. רבי יוסי אומר: מוכרת וכותבת סתם, וכן כחה יפה. אם משום שסובר שהיא נחשבת מוחזקת, ולכך נאמנת לטעון אם גבתה מזונותיה אם לאו. ואף אם ננקוט שהם נאמנים לומר נתנו לה מזונות, יפה לה לעשות כן, כדי שאם יכלו נכסי יתומים, תוכל לומר מה שמכרתי מכרתי למזונותי ותחזור על הלקוחות שלקחו מבעלה ותגבה כתובתה מהם, (אבל מזונות אינם נגבים מנכסים משועבדים).
(פרשו התוס' שמותר לה לטעון כן, שמכרה הכל למזונות, ואין זו אונאה ושקר).

ה. שכיב מרע שאמר תנו מאתים וזו לפלוני בעל חובי — רצה הלה נוטלן במתנה, ויוכל לטרוף חובו ממשועבדים, (אבל אם יטלם לזוים בחובו, לא יוכל לגבות מתנתו מהלקוחות).
אם לא אמר 'לפלוני' אלא 'לבעל חובי' בלבד, משמע במקום אחר שכוונתו לומר ליתן לו בחובו, ולא משום מתנה. ורק כשאמר 'לפלוני בעל חובי' יש במשמעות לשונו מתנה. (עפ"י תוס').

דף צז

קפג. א. אלמנה הבאה למכור נכסי יתומים למזונותיה, כמה היא מוכרת בפעם אחת? וכיצד משלם הלוקח?
ב. אלמנה המוכרת למזונות, מהו שתחזור וטרוף מן הלקוחות שמכרה להם, לצורך גביית כתובתה?
ג. אלמנה המוכרת נכסי יתומים למזונות ולכתובה, וכן בית דין המוכר — על מי מוטלת אחריית המכירה, על המוכרים או על היתומים?
ד. המוכר נכסיו מפני שנצרך למעות למטרה מסוימת, ולבסוף לא הוצרך למעות, האם יכול לחזור בו מן המכירה?
ה. האם אלמנה מוכרת נכסי היתומים למזונות ולכתובה בבית דין דוקא או אף שלא בבית דין? ומה הדין בגרושה ובמגורשת—ואינה—מגורשת?
ו. אלמנה שמכרה או משכנה או נתנה כתובתה, כולה או מקצתה — האם יש לה מזונות?
א. נחלקו רב הונא ורב יהודה, וכן נחלקו הברייתות בדבר, האם אלמנה מוכרת ביחד כשיעור דמי מזונות לשנה או לששה חדשים בלבד, וכן הסיק אמימר להלכה. ולפי שתי הדעות, הלוקח מפרנס אחת לשלשים יום (ולא ימסור לה כל המעות כאחת, שאם תינשא יחזיר מה שבידו ליורשים).
א. דברים שהם מופסדים הרבה במכירת מקצתם, כגון מכירת בתים, מוכרים אותם כולם כאחד, ולא מעט מעט. (פוסקים).
ב. כשפוסקים מזונות בבית דין לאלמנה או לאשת איש, אין נותנים לה לפחות משלשים יום, כדי שלא תצטרך להתבזות בבית דין בכל יום על מזונותיה. (ריטב"א).
ג. רב ששת פשט מהברייתא לשואלים אותו, שאלמנה המוכרת למזונות, אינה חוזרת וטורפת מהם לכתובה,

שואמרים לה הלקוחות: אמנם אחריות דעלמא אינה מוטלת עליך אלא על היתומים (וכדלהלן), אבל אחריות שלך עצמך וכי לא קבלת!?

א. אם מכרה בפירוש שלא באחריות, אפשר שלדברי רמי בר חמא (צב) טורפת מן הלקוחות, שלא קיבלה אפילו אחריות של עצמה. ואולם רבא חלק. (עתוס' ועוד).

ב. לא אמרו שאינה חוזרת וטורפת אלא לכתובתה או לשעבוד אחר שהיה לה על הקרקע בשעה שמכרה אותה, אבל אם לאחר מכירתה באה לה זכות כלשהי על הקרקע — חוזרת עליה. (ריטב"א).

ג. דוקא באלמנה הדין כן, אבל אפוטרופוס או בית דין המוכרים נכסי יתומים, לא איבדו זכותם לטרוף לקוחות מחובות שיש להם. (עפ"י ראשונים כאן; שו"ת הריב"ש רמד).

ג. אמר רב יוסף: אלמנה המוכרת (למזונות ולכתובה) באחריות, וכן בית דין המוכר נכסי יתומים — האחריות מוטלת על היתומים, שהרי עליהם היה החוב. [והחידוש בדבר הוא שאין אומרים כל הלוקה מבית דין לוקח שלא באחריות, שסמוך ובטוח שאילו יש טענת ערעור כבר היו מערערים עליה, שהרי ב"ד מוכרים בהכרזה. גמרא להלן ק].

כאמור לעיל, דוקא אחריות דעלמא, אבל אחריות האלמנה עצמה — היא קיבלה על עצמה. אין היתומים חייבים באחריות אלא אם יש שם נכסים מהאב, אבל בלאו הכי פטורים ומפסיד הלוקה. (עפ"י חלקת מחוקק קג סק"ה; חזון איש עח, א).

ד. הסיקו הלכה, המוכר ולא הוצרכו לו המעות — חוזר מהמקח. ואעפ"י שלא טעה בשעת מכירה, אלא כגון שמכר שדהו כדי ליקח סחורה מסוימת באותן מעות (וגילה דעתו בשעת המכר לכך. תוס' ועוד), ולאחר המכירה ארע מאורע מסוים שבעטיו שוב אינו צריך למעות, כגון שחזר בו בעל הסחורה ואינו רוצה למכור לו — חוזר מהמקח.

יש דברים שאין מועיל בהם גילוי דעת עד שיתנה במפורש, כגון אם היה מוכר מלבושיו [ולא קרקעותיו] על דעת לעלות לארץ ישראל, שאין רגילות לעשות כן. מאידך ישנם דברים שאין בהם צורך בגילוי דעת לבטל המכר, כאשר ברור וידוע לכל שעל דעת כן לא מכר, כגון ששמע שמת בנו ועמד וכתב כל נכסיו לאחרים ואחר כך בא בנו. (עפ"י תוס' ועוד).

ה. אלמנה, בין מן האירוסין בין מן הנשואין מוכרת שלא בבית דין. [ונחלקו אמוראים בטעם הדבר ששונה כתובה כשאר בעלי חובות; אם תקנת חכמים היא משום חן, שלא יימנעו הנשים מלינשא (עולא), או מפני שאין אדם רוצה שתתבזה אשתו בבית דין. (רבי יוחנן)]. רבי שמעון אומר: אלמנה מן האירוסין, שאינה מוכרת למזונות אלא לכתובה, לא תמכור אלא בבית דין. וכן אם מכרה או משכנה או נתנה מקצת מכתובתה, הואיל ואין לה מזונות (לרבי שמעון, כדלהלן) — לא תמכור את השאר אלא בבית דין. אף על פי שאינה צריכה בית דין, צריכה למכור בפני שלשה הדיוטות הבקיאים בשומה. (עפ"י ב"מ לב). מרש"י משמע שלרבי שמעון אף אלמנה מן הנשואין אינה מוכרת שלא בבית דין אלא למזונות ולא לכתובה. והריטב"א חולק וסובר שאפילו כתובה מוכרת שלא בבית דין, מפני שבמכירתה היא מפסדת מזונותיה מלגבות מהיורשים.

גרושה — לרבי שמעון, אינה מוכרת שלא בבית דין, שהרי אין לה מזונות. וכן סתמה משנתנו. ולחכמים — לדברי עולא מוכרת שלא בבית דין, משום חינא. ולדברי רבי יוחנן אינה מוכרת אלא בבית דין, שהרי לא איכפת לו שתתבזה גרושתו בבית דין.

המגורשת-ואינה-מגורשת (כגון שזרק לה גט, ספק קרוב לו ספק קרוב לה), אמר רבי זירא: בעלה חייב במזונותיה, שהרי היא אגודה בגללו ואינה יכולה לינשא. (ומוכרת שלא בבית דין לצורך מזונות. תוס').

ואם מת, אין לה מזונות מן היתומים (כי שמא אינה אלמנה אלא גרושה), הלכך דינה כגרושה שאין לה מזונות.

א. מגורשת-ואינה-מגורשת, אפילו אם כבר נתן לה כתובה, חייב במזונותיה, שהרי אגודה בגללו (עפ"י ט"ז צג סק"ב).

ב. מי שתובעת גירושין מבעלה כדין, כגון שהוא מורד מתשמיש, אעפ"י שאינה דרה עמו ומסתבר שאינה משועבדת לו למעשה ידיה, מכל מקום מאחר שמעוכבת מחמתו מלהנשא לאחרים, יש לחייבו במזונותיה. (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"א קלו).

ג. יש מי שכתב: דוקא בספק גירושין חייב במזונותיה, אבל ספק קדושין, אעפ"י שאינה יכולה להינשא מחמתו, פטור ממזונות, שזהו ספק בעיקר החיוב, שלא כספק-גירושין שיש ודאי חיוב וספק פטור. (עפ"י זכר יצחק יב ד"ה הן אמנם).

אשה נשואה שהלך בעלה למדינת הים, ועמדה ומכרה לעצמה מנכסיו למזונות שלא בבית דין — מכרה קיים. (עפ"י רמב"ם אישות יב, טז. וע"ש בני אהובה).

ו. מכרה כתובתה, משכנה כתובתה או שעשאתו אפותיקי לאחר, נתנה כתובתה, כולה או מקצתה — לדברי רבי שמעון אבדה מזונותיה. וחכמים סוברים שרק אם מכרה כולה ולא מקצתה. הורה רבא במעשה שבאה לידו שתפסה האשה כוס כסף בכתובתה, שלא איבדה מזונותיה, כחכמים. (נח.).

דין בוגרת ובעולה שלא כדרכה לכהן גדול — נתבאר ביבמות נט.

דף צח

קפד. א. אלמנה המוכרת מנכסי יתומים — האם צריכה הכרזה והאם צריכה שבועה?

ב. אלמנה ששמה נכסי יתומים לעצמה, האם מה שעשתה עשוי?

ג. אלמנה שמכרה מנכסי יתומים יותר מכדי דמיהם או פחות — האם מכרה קיים, ומי נושא בהפסדים או ברווחים?

ד. שליח שלקח סחורה בזול או שנתנו לו תוספת — למי שייך הריוח?

א. הסיקו הלכה שאלמנה המוכרת נכסי יתומים שלא בבית דין אינה צריכה הכרזה, אבל צריכה להשבוע ליתומים (שלא גבתה יותר (רש"י); שלא זלולה בנכסים תוס').

פרשו התוס' (עפ"י להלן קה ולעיל פח) שכשמוכרת בשביל מזונות קיימא לן שאינה צריכה שבועה, וכשבאה לגבות כתובתה ודאי צריכה שבועה, והנידון היה לאחר שמכרה נכסים לגבות כתובתה שלא בבית דין, האם משביעים אותה שוב, והסיקו שצריכה שבועה.

ב. אמר רבי זירא אמר רב נחמן: אלמנה ששמה לעצמה לא עשתה ולא כלום, ואפילו הכריזו על מכירת הנכסים, אין אדם יכול לזכות בקרקע חבירו אם לא יחזיקוהו בה בית דין.

וכן היה מעשה באדם אחד שהפקידו אצלו מספוא (או אלמוגים) של יתומים והלך ושמם לעצמו בארבעה מאות זוז, ולבסוף התייקרו ועמדו על שש מאות, והורה רבי אמי שאין עשייתו כלום ולא יצאו הנכסים מרשות היתומים.

ג. אלמנה שהיתה כתובתה מאתים ומכרה שוה מנה במאתים — נתקבלה כתובתה, שהרי היא הפסידתם.

מכרה שוה מאתים במנה — הריווח של היתומים, והרי נתקבלה כתובתה.

מפרש"י משמע שתלוי הדבר במחלוקת התנאים, ולרבי יוסי הריווח שלה — בדבר שאין לו קצבה, או חולקין בריוח — בדבר שיש לו קצבה. [וכן פסק רב פפא להלכה]. ורבנו תם ועוד